

ІНІЦІАТИ ІСТОРІЇ ІМСТИЧІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ У ХХ СТ.

Новий період в історії Імстичівського монастиря розпочався з проведення реформи ЧСВВ на Закарпатті на початку 1920-х років. До того часу закарпатське чернецтво і ЧСВВ, зокрема, керувалося релігійним статутом монастирів ЧСВВ на Закарпатті – “Правила и установления монашескія”, укладеного ще 1777 р. протоігуменом, настоятелем Мукачівського монастиря Іоанікієм Базиловичем.¹ На цей раз тогочасний мукачівський греко-католицький єпископ-мадярон Антоній Папп, після тривалого спротиву, погодився на проведення реформи закарпатських василія галицькими монахами. Восени 1920 р. на Закарпаття з Галичини прибули оо. Єронім Малицький, Габ Кінах та Полікарп Булик. 6 червня 1921 р. Св. Конгрегація для Євразійських Церков дала дозвіл на проведення реформи.²

За допомогою ігумена Мукачівського монастиря П. Булика та члена того ж монастиря Стефана Решетила, майбутній пражівський греко-католицький єпископ Павло Гойдич залучував на Закарпатті і до місійний рух. Треба сказати, крім того, що цей рух успішно вразило на якомусь етапі антикатолицьку пропаганду на Біарморонщині, він ще був спрямований на зміцнення української національної самосвідомості серед місцевого греко-католицького духовенства і населення та боротьбу з комуністичними ідеями в краї.

З метою надати місійному рухові більш організованого і динамічного змісту 30 квітня 1925 р., з благословення тодішнього мукачівського греко-католицького єпископа Петра Гебея, С. Решетило заповує “Місійне товариство священників св. Йосафата”, кількість членів якого з моменту заснування й на протязі року зростає з 15 до 42 осіб. Того ж 1925 р. в Ужгороді василіяни заснували власну друкарню, яка до 1935 р. випустила 181 250 примірників щомісячної газети “Благоустрійникъ”, 150 920 примірників різних релігійних газет, 76 767 релігійних книжок, 78 100 молитовників, 26 800 церковних календарів, 20 000 наукових творів та 173 250 релігійних брошур.³ З 1921 по 1931 рр. василіяни провели в краї 110 народних місій, 132 закриті реколекції, вислухали понад 120 тис. сповідей.⁴

Успіх місіонерської діяльності василія викликав занепокоєння серед місцевих москвофілів, які підтримували православ'я. Внаслідок розгорнутої кампанії проти українофілів-василія, щоб не загострювати православно-уніатський конфлікт чехословацький уряд

забороня подальше перебування на території ЧСР о. С. Решетила. Тому в грудні 1927 р. він змушений був повернутися до Галичини.³ Та незважаючи на те, що під кінець 1920-х років місійний рух почав поступово занепадати, все ж у 1932 р. на Закарпатті була створена самостійна Свято-Миколаївська Провінція оо. Василіян, першим протоігуменом якої став о. П. Булик.⁴

Таким чином, реформа василіян, яка тривала з 1921 по 1932 р. завершилася не лише створенням окремої провінції ЧСВВ з числа греко-католицьких монастирів на Закарпатті, але й сприяла консолідації українства в краї, послідовними носіями якої були монахи.

З 1915 до квітня 1939 рр. настоятелем Імстичівського монастиря був о. Петро Котович (помер 1955 р.). У 20-30-х рр., вслід за іншими галицькими монахами-василіянами, П. Котович активно включився в місіонерський рух. Вслід за першою брошурою, написаною у 1923 р. о. Василем Ларом проти п'яництва, П. Котович у 1925 р. в Ужгороді видає аж три одразу антиалкогольні брошури – "На здоровля", "П'яницям на закуску" і "Погарчик для тверезьх". У 1931 р. П. Котович опублікував в Ужгороді "Мукачівський Паломник" – духовні пісні до молитовника.⁷ Крім того, як стверджують окремі автори, П. Котович був ще і автором "Молитвенника руського народу", з якого багато хто молиться ще і до тепер.⁸ Та очевидно, це один і той же молитовник.

У 1931 р. до Імстичівського монастиря прийшли зреформовані василіяни, які відновили храм та прикрасили його стилевою поліхромією професора В. Короліва-Старого.⁹ Монастир і надалі продовжував проводити відпустки. Так, у 1934 р. на "Малу Богородицю" в ньому зібралося понад 8 тис. вірників.¹⁰ Більше паломників на відпустки було ніби що у Маріяповчанському чи Мукачівському монастирях.

Та на жаль релігійне відродження на Закарпатті, і в тому числі в Імстичівському монастирі, тривало недовго. Після донесення на П. Котовича місцевого єврея Дуута у відділення жандармерії у Мукачеві, мовляв він переховує у монастирі січовиків, 18 березня 1939 р. угорські війська наїхали на монастир. Його настоятеля П. Котовича і двох ченців спочатку було відвезено до с. Білки, а звідти до Мукачева. 22 березня 1939 р. П. Котовичу було наказано виконувати свої функції тільки в Мукачівському монастирі, щоб бути, таким чином, під постійним наглядом властей. 14 квітня 1939 р., згідно наказу військового коменданта краю генерала Б. Новаковича,

яким ченцям-чужинцям було наказано залишити Угорщину. 20 квітня 1939 р. за наказом властей П. Котович мусів виїхати до Югославії. 11 квітня вступив у силу наказ Б. Новаковича. Інших імстичівських монахів було відвезено до концентраційного табору Варю-Лозош поблизу Ниредьхазі.¹¹ Місце П. Котовича на посаді ігумена Імстичівського монастиря на кілька місяців зайняв о. Крапальський.

Позбувшись "монахів-чужинців" впродовж березня-травня 1939 р. угорський уряд наказав василіянам із Марія-Повчі очолити всі закарпатські монастирі. Вказівку властей було негайно виконано, за винятком Малоберезнянського монастиря.¹² Після цього монастирями почали керувати мадярони: у Мукачеві – Гегедюш, Ужгороді – П. Дуван, Малому Березному – О. Сабо, Бороняві – Ю. Кіш, Імстичеві – В. Жатконич.¹³ Правда дещо тут треба додатково роз'яснити.

28 травня 1939 р. на місце переведеного до Маріяповчанського монастиря ігумена Мукачівського монастиря Антонія Станканинця було призначено угорця Теофіля Мазева. 28 липня 1939 р. А. Станканинець був позбавлений посади секретаря Маріяповчанського монастиря. Його місце зайняв Т. Сюртец.¹⁴

19 жовтня 1940 р. на прохання Головного Чину оо. Василіян у Римі Апостольський престол розпорядився залишити угорським василіянам монастирі в Марія-Повчі, Гайду-Дорозі і в Дейді біля Берегова. Всі інші монастирі – в Ужгороді, Мукачеві, Малому Березному, Імстичеві і Бороняві, мали залишитися закарпатським василіянам. Протоігуменом "закарпатської василіянської провінції" Папикан призначив А. Станканинця.¹⁵ Оскільки останній був усунений угорськими властями з усіх посад і не міг виконувати своїх безпосередніх обов'язків, Апостольська столиця, всупереч позиції Головного Чину оо. Василіян у Римі, протоігуменом василіянських монастирів в Угорщині, в тому числі і на Закарпатті, призначила мадярона Леонтія Долгої.¹⁶

Коли ж василіяни-українофіли спробували протидіяти новому протоігумену угорські власті наприкінці 1940 р. розпочали чергове переслідування закарпатських ченців. У грудні було повторно ув'язнено А. Станканинця, в січні 1941 р. – настоятеля Малоберезнянського монастиря Йосипа Завадяка (на його місце було призначено М. Сабова), в березні того ж року були ув'язнені мукачівський ігумен А. Мондик (в монастирі zostалися лише угорські монахи із Марія-Повчі – Гегедюш і Легеза).¹⁷ Тоді ж були ув'язнені мукачівські монахи П. Лозан, І. Сідей, Б. Мересій, М. Малинич,

М. Шепя, М. Кралецький, боронявський монах Д. Дребітко та імстичівський І. Сатмарій.¹⁸

Спочатку всіх заарештованих впродовж грудня 1940 – березня 1941 рр. тримали під арештом в Ужгородському монастирі, звідки їх вивели на допити до регентського комісара краю М. Козми, а згодом вивезли до Будапешта, і як інтернованих помістили в єзуїтський монастир. Після завершення слідства арештованим було заборонено протягом п'яти років повертатися на Закарпаття. Їх утримували в румунському монастирі в с. Микула в глибині Семитородщини.¹⁹

У справу засуджених втрутився тодішній мукачівський греко-католицький єпископ Олександр Стойка. За підтримки регентського комісара В. Томчани та папського легата в Будапешті А. Ротта владикові вдалося звільнити з ув'язнення 9-х монахів-василіян, про що він заявив на засіданні консисторії 2 серпня 1942 р.²⁰ Таким чином, завдяки втручання єпископа О. Стойки та керівництва ЧСВВ у Римі вдалося повернути закарпатським монастирям ченців василіян, до котрих ще не так давно "народний владика", як його прозвали віруючі, ставився, щонайменше прохолодно.

Весною 1943 р. за наполяганням Головного Чину о. Василіянів новим протоігуменом української вітки василіян на Закарпатті було призначено Антонія Мондика.²¹ Восени 1944 р., напередодні визволення краю виїхали в Угорщину О. Сабо і В. Дудаш, а монастирі знову очолили українці А. Мондик, А. Милінич, Ю. Шепя.²²

28 травня 1943 р. ігуменом Імстичівського монастиря призначений Іван Сідей (о. Теодор), на долю якого випало бути безпорадним свідком закриття монастиря радянською владою у квітні 1950 р. До того часу у власності монастиря було понад 50 га землі, до 4-х пар коней, корови, кози, вози, орала, борони і невеликий сад. Перший удар по власності монастиря було здійснено декретом Народної Ради Закарпатської України № 54 від 20 квітня 1945 р. про користування церковним майном, згідно якого все рухоме і нерухоме майно переходить у розпорядження общини віруючих дотичної церкви. Справу церковного майна вирішує церковна община 2/3 голосів повнолітніх віруючих, навіть і в тих випадках, коли вона вирішить разом чи поступово перейти в іншу релігію.²³

Та справжній наступ тоталітарного режиму на греко-католицьку церкву та василіянські монастирі на Закарпатті розпочався весною 1947 р. Так, 24 березня Мукачівський монастир на Черничій горі було передано православній єпархії, а 32-х монахів з нього переселено до Імстичівського монастиря.²⁴ 22 серпня 1947 р. влада домагається

перевести монастир у Бороняві і Малому Березному. Влітку того ж року І. Сідей та Борис Краснобрідський влада запропонувала закрити монастир в Імстичеві, але вони відмовилися. Тоді біля монастиря почали будувати школу для неповноцінних дітей, а у приміщенні храму зробили склад. Усі келії, крім однієї, де проживав І. Сідей, використовували двоюрідними ліжками. Не витримавши цього о. І. Сідей перейшов жити до жителя с. Імстичево М. Л. Зейкана.²⁵

В плані проведення міроприсств по "возз'єднанню" греко-католицької церкви з Російською православною церквою в кінці 1947 р. за підписами уповноважених у справах РПЦ Г. Карпова та у справах релігійних культів І. Полянського при Раді Міністрів СРСР, згідно 4-им пунктом йшлося про закриття монастирів у Малому Березному, Бороняві і Середньому. 47 монахів із них пропонувалося переселити в Імстичівський монастир.²⁶ Отже, у 1947 р. Імстичівський монастир перетворився на своєрідний концтабір для утримання закарпатських василіян, звідки їх заарештовували і висилали до Сибіру (Казахстану), а братів-помічників повертали до своїх родин.²⁷

Впродовж 40-х років у Імстичівському монастирі, крім його настоятеля о. І. Сідея, перебували також Антон Голіш (з 1940 по 1949 р.), Дмитро Дребітко (1948-1949 рр.), І. Сатмарій (уродженець цього села), Антоній Мондик, Борис Краснобрідський. З 1941 по 1949 р. парохом у с. Імстичеві був Михайло Тербан.²⁸ Ігумен монастиря І. Сідей намагався надати притулок усім монахам і єромонахам. Але восени 1949 р. влада розпочала планолюбний наступ на єдиний двочий в той час монастир ЧСВВ на Закарпатті в Імстичеві.

На 1 жовтня 1949 р., як повідомляють архівні документи, залишалися ще "возз'єднанніми" все ще 88 священників і ченців Імстичівського монастиря. П. Ходченко пропонував вислати монахів в адміністративному порядку, а приміщення передати для культурно-просвітницьких потреб села.²⁹ Разом з тим уповноважений Ради у справах релігійних культів в УРСР П. Вільховий піддав гострій критиці закарпатську пресу за те, що вона проігнорувала такий "обов'язаний приклад", як вступ колишнього греко-католицького монаха В. Симкалича із Імстичева до комсомолу.³⁰

29 вересня 1949 р. голова Ради у справах РПЦ в УРСР П. Вільховий надіслав М. Хрущову і заступнику голови Ради Міністрів УРСР Л. Р. Корнійшю пропозиції про доцільність ліквідації останнього греко-католицького монастиря ЧСВВ на Закарпатті в Імстичеві. У зв'язку з цим, 3 жовтня 1949 р. П. Вільховий доручив уповноваженому у справах культів в Закарпатській області М. Распутьку вивчити

питання про подальшу долю Імстичівського монастиря. Зрештою, у квітні 1950 р. монастир в Імстичеві було закрито. Уповноважений Ради у справах РПЦ в Закарпатській області А. Шерстюк констатував, що із закриттям Імстичівського монастиря відбулася "самоліквідація" останнього оплоту уніатської церкви на Закарпатті.³¹

Таким чином, Імстичівський монастир напротязі 1920-1940-х років пройшов шлях від релігійного відродження, яке справедливо пов'язується з іменем його настоятеля Петра Котовича до трагічних для монастиря 1939-1950 рр. Спочатку переслідувань зазнали з боку угорських окупаційних властей монахи-василіяни українофільської орієнтації, а згодом – репресій та закриття монастиря "визволителями" Закарпаття. Ці чорні сторінки в історії монастиря випали на долю ігумена Івана Сідей.

Імстичівський монастир "самоліквідувався" після того, як його настоятель о. І. Сідей відхилив пропозицію властей добровільно "воз'єднатися" з Російською православною церквою. Тоді І. Сідей разом з чотирма іншими монахами, серед яких був і престарілий о. А. Голіш, залишили монастир. Як пишуть Стефан і Даниїл Бендаси, працівники місцевої влади сфабрикували справу про те, що І. Сідей разом з іншими монахами нібито "варили горілку" і наживали не трудові доходи. Закарпатський обласний суд засудив І. Сідея на 3 роки позбавлення волі і конфіскацію належного йому майна. Після вироку суду І. Сідей був вивезений через Львівську поромрозподільник у табори ГУЛАГу м. Запоріжжя для відбуття покарання, де його праця використовувалася на каменоломні. Згодом, під час роботи стрілочником на залізниці, з ним стався нещасний випадок: поїзд відрізав йому ногу. Після лікування І. Сідей звільнили з місць позбавлення волі і в 1951 р. він повернувся додому.³²

Тим часом монастир перебрала школа-інтернат, церкву було перетворено на склад, дзвони забрали для господарських потреб, іконостас і розписи на стінах знищено, а на вежі красувався напис – "Славіте великого Сталіна!", і замість хреста красувалася велика п'ятикутна зірка. Так, Сатана оселився в стінах Імстичівського монастиря, а для його колишніх ченців наступив період підпільної, нелегальної діяльності в катакомбах.

Серед простого народу, як згадує о. Павло Мадяр, "ніхто, мабуть, не придивався так ревниво і так віддано, як о. Іван Сатмарій, ЧСВВ, колишній ігумен Мукачівського монастиря".³³ 10 грудня 1965 р. уповноважений Ради у справах РПЦ в УРСР Корчовий повідомляв, що "в с. Імстичево живе після повернення із заслання

колишній настоятель василіявського монастиря Сотмарі. Живе він у своїй сестри, будучи 12-им членом сім'ї. Сім'я живе добре". Православний священник каже: "В церкву ходять всі, але за цілий рік ні одну людину я не поховав, ні одну дитину не охрестив, ні однієї пари не вичаю, а були похорони, весілля і народження. Всі ці треби таємно виконував Сотмарі".³⁴

В 1957-1958 р. імстичівських богословів таємно висвятив у Львові єпископ Микола Чернецький.³⁵ Серед них був і висвячений у березні 1958 р. Михайло Маргітич (єромонах Христофор), якого вже на початку вересня того ж року було зварештовано. Під час допиту старшим слідчим слідчого відділу УКДБ в Закарпатській області квітним Білоцерковцем стало відомо, що М. Маргітич, як і більшість монахів, з березня 1947 до квітня 1950 р. перебував в Імстичівському монастирі послушником і рядовим монахом. За той період в монастирі знаходилося близько 20 монахів, серед яких М. Маргітич називав Петра (Павла) Мадяра, який зараз (тобто в 1958 р.) проживає у с. Вільки, Юрій (Богдан) Тодавчич, котрий зараз працює десь у Імстичівському районі, Василь (Лаврентій) Панюта, працює зараз учителем, Юрій (Юстин) Удут, місцезнаходження якого М. Маргітичу ніколи не відомо. Після ліквідації Імстичівського монастиря й до свого арешту М. Маргітич кілька разів зустрічався з П. Мадяром і по одному разу з Ю. Тодавчичом і В. Панютою. Із допиту також стало відомо, що М. Маргітич, хоч і не був особисто знайомий з галицьким митрополитом Йосифом Сліпим, вів з ним переписку ще і в 1954 р.³⁶

Як відомо після ліквідації греко-католицької церкви тоталітарний режим розпочав наступ на релігію по всьому фронту. Не зрозуміло з яких причин 11 серпня 1961 р. уповноважений у справах РПЦ в Закарпатській області отримав з Києва листа, в якому повідомлялося, що до Московської духовної семінарії подав заяву на вступ житель с. Імстичево Добра Юрій Михайлович, 1940 р. народження. Республіканський чиновник "просив через партійно-радянські органи прийняти ряд відповідних міроприємств, щоб дана особа не поступила в семінарію...".³⁷ Сьогодні Ю. М. Добра виконує функції благочинного Міжгірського округу Хустсько-Виноградівської православної єпархії.

Активну підпільну душпастирську роботу у 50-80-х роках проводив І. Сідей. Спочатку до нього приходили вірники у с. Вільшани Хустського району, куди йому вдалося влаштуватися на роботу після повернення із заслання. З виходом на пенсію, він переїжджає у с. Фанчикове Виноградівського району до племінника

Івана Сідея, сина брата Юрія.³⁸ На похоронах о. І. Сатмарія у 1982 р. від імені монахів прощався о. І. Сідей, а від світських священників – о. Іван Маргітич.³⁹ Однак з 1981 р. о. П. Мадяр почав тасмно обслуговувати вірників сіл Білок і Імстичева, оскільки І. Сідей часто хворів і погано бачив.

У 1985 р. селяни с. Імстичево І.М. Зейкан, Л.І. Завадяк, П.М. Біксей, І.М. Біксей, М.М. Добрай, І.Ю. Урста, Ю.В. Урста та ін. розпочали рух за легалізацію греко-католицької церкви та повернення монастирю його будівлі. Вони почали звертатися до тодішнього першого секретаря райкому партії П. Галаса та уповноваженого у справах релігії в УРСР п. Середи. Одночасно активувалася підпільна діяльність священників і монахів у селах Іршавського району Бєлки, Імстичево, Бронька, Заріччя, Негрово, Ільниця, зорганізована П. Медведьким, П. Мадяром і М. Васьком.⁴⁰ У 1986 р. вірники на чолі з І. Сідеєм і П. Мадяром відкрито вийшли на монастирське кладовище і відправили недільне богослужіння. У 1988 р. із Москви прийшла позитивна вістка, що влада не є проти відношення монастирського храму, проте ні прямої вказівки, ні дозволу з цього приводу не було.⁴¹ Щойно напередодні легалізації діяльності УГКЦ на 75-му році свого життя і 51-му році свого душпастирства 7 листопада 1989 р. помер у с. Фанчикоєво о. Іван Сідей. Згідно його заповіту, незважаючи на заборону властей, родичі і вірники поховали його біля Імстичівського монастиря.⁴²

Відродження богослужіння в монастирі почалося з молитви на сільському цвинтарі, де урочисто відзначив своє 50-річне душпастирство о. Микола (Василь) Шепя, який у 1940-х роках був ігуменом Боронявського, заступником (1944-1947 рр.) та ігуменом (1947-1948 рр.) Малоберезнянського монастиря. Як згадує П. Мадяр, найбільш урочистою була перша Служба Божа о. Михайла Васьки, висвяченого у Римі, в присутності владики Івана Маргітича.⁴³

Коли в 1990 р. з Києва прийшов дозвіл про передачу церкви монастирю о. М. Шепя став першим ігуменом. За допомогою свого брата, відомого закарпатського художника Антона Шепя, було проведено роботи по реставрації монастирської церкви й частинно повернутого монастиря. А. Шепя реставрував ікони церкви і побудував у дворі дві статуї. Та 11 серпня 1992 р. на 78-му році життя і на 53-му році свого душпастирства помер у Мукачеві о. Микола Шепя. Його тілні останки були перевезені в Імстичево і поховані біля монастиря, поруч з могилою о. Богдана Тодавчича, який повернувся в монастир після 23 років заслання в Казахстані.⁴⁴

Після смерті о. М. Шепя ігуменами монастиря в Імстичеві по черзі були о. Павло Мадяр, який через рік переїхав учителювати до монахів при Малоберезнянському монастирі, та о. Іван Сатмарій. З 1990 р. настоятелем Імстичівського монастиря є о. Софроній. Станом на 1 січня 1993 р. в області діяли всього два греко-католицькі монастирі (обидва чоловічі). Це у Малому Березному (12 монахів) і в Імстичеві (9 монахів).⁴⁵ Мурована будівля монастиря, корпус келій і Чоловаївська церква (всі з XVIII ст.) внесені до Державного реєстру пам'яток культури України.⁴⁶

І на завершення нарисів кілька слів про одного із могикианів Імстичівського монастиря о. Павла Мадяра. Народився у багатодітній сім'ї (двох сестер і він один син), у 14 років пішов учитися до католицької гімназії, а звідти до Мукачевя. На час закриття Імстичівського монастиря у квітні 1950 р. був його послушником. У наступних роках о. Павло Мадяр вів активну нелегальну діяльність, а в кінці 80 – на початку 90-х років, разом з М. Шепю, І. Сатмарієм та іншими, відроджував духовне життя в Імстичівському монастирі. о. Павло Мадяр є автором невеличкого нарисів "Історія Греко-католицької церкви" (Міжгір'я, 1991. – 42 с.), нарисів-спогадів "Наші Імстичівська Голгофа" (Карпатський край. – Ужгород, 1995. – В. 3. – № 9-12. – С. 100) та десятка статей релігійного і виховного змісту. Останні роки свого життя о. Павло провів в стінах Малоберезнянського монастиря, де ігуменом зараз є о. Борис Гривобридський. На схилі своїх літ П. Мадяр з болем констатував про розкол, який настав в Імстичеві між священниками і вірниками, внаслідок чого в селі будується нова церква: "і старші священники (знаючи на увазі себе – авт.), – пише о. Павло, – лишали молодих (свідомо маючи на увазі о. М. Ваську – авт.) випробувати свої сили, віддавши всі проблеми на суд часу, бо однаково час розставив все на місце".⁴⁷

СПИСОК ІЄРОМОНАХІВ І МОНАХІВ ІМСТИЧІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ У ХХ СТОЛІТТІ

Ігумени (настоятелі) монастиря:

1. ієромонах Петро Котович – 1915 – квітень 1939 р.
2. ієромонах Михайло Кралицький – 1939 р.
3. ієромонах Віктор Жаткович – 1939 – 1943 рр.
4. ієромонах Іван Сідей – травень 1943 – квітень 1950 р.

5. ієромонах Микола Шепя – 1990 – 1992 рр.
6. ієромонах Павло Мадяр – 1992 – 1993 рр.
7. ієромонах Іван Сатмарій – 1993 – 1996 рр.
8. ієромонах Софроній – з 1996 р.

Монахи монастиря:

П. Котович, М. Кралецький, В. Жаткович, А. Голіщ, І. Сідей, І. Сатмарій, А. Мандрик, Б. Краснобрідський, Д. Дребітко, П. Мадяр, Ю. Тодавчич, В. Панюта, Ю. Удуг, М. Маргітїч, М. Шепя...

1. Фішп Л. Монастирі Чину Святого Василя Великого на Закарпатті // Подкарпатська Русь. – 1993. – 11 марта. – С. 3.
2. Нива. – Львів, 1921. – С. 311.
3. Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття: У 2-х т. – Рим-Львів, 1997. – Т. I. – С. 137-138.
4. Решетило С. Участь Карпатської Провінції ЧСВВ в місійному русі // Записки ЧСВВ – Жовква, 1925. – С. 368-377; Пекар А. Нариси... – Т. I. – С. 13; – Т. II. – С. 224.
5. Пресовы напады против оо. Василиянъ // Душпастырь. – 1927. – С. 323-355; Пекар А. Нариси... – Т. I. – С. 138.
6. Душпастырь. – 1932. – С. 302; Пекар А. Нариси... – Т. I. – С. 138.
7. Пекар А. Нариси... – Т. II. – С. 300, 397.
8. о. Павло, ЧСВВ (Мадяр). Псалми Імстичівської Голгофи // Карпатський край. – Ужгород, 1995. – Р. 5. – № 9-12. – С. 100.
9. Ваврик М. По Василианським монастирям. – Торонто, 1958. – С. 247.
10. Благочестиві. – 1934. – Ч. 10. – С. 159.
11. Пекар А. Греко-католицька церква за мадярської окупації // Карпатський край. – Ужгород, 1996. – Р. 6. – № 8-12. – С. 60, 63; Життєпис о. Петра Котовича, ЧСВВ (1873-1955) // Карпатський голос. – Філадельфія, 1955. – № 3-4; о. Павло, ЧСВВ (Мадяр). Псалми... – С. 100.
12. Tilkovszky L. Revizió és nemzetiségi politika Magyarországon, 1938-1941. – Budapest, 1967. – Р. 251-252.
13. Букович Д. Павутиння омани. – Ужгород, 1974. – С. 60.
14. Пекар А. Греко-католицька церква... – С. 61, 63.
15. Там же.

16. Газетарськ "Триглов-Кістник" на 1943 рік. – Ужгород, 1942. – С. 3.
17. Марцій Ю. За брамою монастиря: Спогади. – Ужгород, 1960. – С. 106-107.
18. Пекар А. Греко-католицька церква... – С. 61, 63.
19. Там же.
20. Марцій Ю. Назв. праця. – С. 111-112.
21. Пекар А. Греко-католицька церква... – С. 61, 63.
22. Букович Д. Назв. праця. – С. 61.
23. Ковач М. Питання релігійної політики в діяльності Народної Ради незалежної України (XI. 1944 – I. 1946 рр.) // Ужгородській унії – 150 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.). – Ужгород, 1997. – С. 129.
24. Бендас С., Бендас Д. Священники – мученики, сповідники вірності. – Ужгород, 1999. – С. 231.
25. Спогади Ю.В. Урсти, жителя с. Імстичево // Записи П.А. Станканиця. – Імстичево, 2000. – 24 квітня.
26. Іван І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. – Кв. 2. – К., 1994. – С. 673-677; Довганич О.Д., Хланга О.В. У жорнях сталінських репресій. З історії ліквідації греко-католицької церкви та її пов'язаності з руською православною церквою, переслідування інших релігійних громад у 40-50-х роках ХХ століття / Передм. В.В. Беда. – Ч. II. – Ужгород, 1999. – С. 95.
27. Пекар А. Ісповідники віри нашої сучасності. – Торонто, 1982. – С. 189-190. Його ж: Нариси... – Т. 2. – С. 364-365.
28. Бендас С., Бендас Д. Священники... – С. 57-58, 74, 234-235.
29. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВОВУ): – Ф. 4648, – Оп. 3, – Спр. 65, – Арк. 64, 65.
30. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ): – Ф. 1, – Оп. 23, – Спр. 5069, – Док. 317.
31. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО): – Ф. Р-195, – Оп. 4, – Спр. 29, – Арк. 167; – Оп. 5, – Спр. 37, – Арк. 41, 44; Довганич О.Д., Хланга О.В. У жорнях... – С. 34-35.
32. Бендас С., Бендас Д. Священники... – С. 217-218.
33. о. Павло, ЧСВВ (Мадяр). Псалми... – С. 100.
34. ЦДАГОУ: – Ф. 1, – Оп. 24, – Спр. 4263, – Арк. 288-300; Греко-католицька церква в 1944-1991 рр. / Публ. док. В.І. Сергіїчука // Український історичний журнал. – 1999. – № 1. – С. 120.
35. о. Павло, ЧСВВ (Мадяр). Псалми... – С. 100.
36. ДАЗО: – Ф. 2558, – Оп. 1, – Спр. 377, – Арк. 26-35; Довганич О.Д., Хланга О.В. У жорнях... – С. 113-118.

37. ДАЗО: – Ф. Р. – 544, – Оп. 3, – Спр. 40, – Арк. 2.
38. Бендас С., Бендас Д. Священники... – С. 218.
39. о. Павло, ЧСВВ (Мадяр). Псалми... – С. 100.
40. Данные о религиозной ситуации в области на январь 1988 г. – Ужгород, 1988. – С. 15.
41. Спогади Ю.В. Урсти, жителя с. Імстичево // Записи В.А. Станканинця. – Імстичево, 2000. – 24 квітня.
42. Бендас С., Бендас Д. Священники... – С. 218.
43. о. Павло, ЧСВВ (Мадяр). Псалми... – С. 100.
44. Бендас С., Бендас Д. Священники... – С. 276.
45. Мигонич І. Релігія і церкви в нашому краї. – Ужгород, 1993. – С. 80.
46. Пам'ятки України. – 1999. – № 2-3.
47. о. Павло, ЧСВВ (Мадяр). Псалми... – С. 100.